

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

TÓTH PÉTER: **Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok.**
Szombathely, Savaria University Press, 2021. (200 lap)

A kárpátaljai magyar nyelvjárásokkal foglalkozó kutatások igencsak sokrétűek, hiszen a 20. század történelmi, politikai, gazdasági változásai nagyban befolyásolták a helyi nyelvváltozatok alakulását, vizsgálatuk szempontjainak módosulását, illetve nagyon hosszú ideig meghatározták, korlátozták tanulmányozásuk lehetőségeit is. Ennek ellenére folyamatosan zajlottak olyan vizsgálatok, melyek a helyi jellemzők figyelembevételével szerves részei a magyar dialektológiának.

A 2021-ben megjelent *Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok* című kötet különleges és izgalmas gyűjtemény a dialektológiai vizsgálatok, különösen a kárpátaljai nyelvhasználat iránt érdeklődők számára, hiszen egy kutató csaknem 15 évnyi munkájának jelentősebb írásait foglalja magába. Ezek nem csupán saját gyűjtésekről, elemzésekről adnak számot: olyan tudománytörténeti beszámolók is helyet kaptak a kötetben, melyek ismert és kevésbé (el)ismert tudósok dialektológiai munkásságát foglalják össze a 18. század végétől a 21. század elejéig terjedően. Az alapos, több szempontú elemzéseken kívül ugyanakkor a szerző, Tóth Péter tudományos érdeklődésének, fejlődésének alakulását is nyomon követheti az olvasó az időrendben közölt tanulmányokat olvasva. Ez a személyesség — a tudományos objektivitás megtartása mellett — végig jellemzi a kötetet.

Mindezeket a gyűjtemény előszavában Kiss Jenő akadémikus is kiemeli: „Hiszen az ő számára a vizsgált nyelvi adatok nem pusztán nyelvi adatok, hanem szülőföldjét, az ott lakókat, a gyermekkort, az ottani világot idéző személyes emlékek is. De nem csak erről van szó. Arról is, hogy belső késztetés hajtja, az a sajátos köteleességtudat ösztökéli munkájában, amely a szülőföld iránti szeretetből is táplálkozik.” (7–8).

A szerző a bevezető gondolatok (*Lectori salutem!*) keretei között a következőképpen foglalja össze a kötet tartalmát: „Az írások nagyobb része a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról és a helyi nyelvjáráskutatások történetéről szól: a

mezőségi és palócos jellegű szigetekről, a máramarosi Aknaszlatina főbb hangtani jellemzőiről, az ungi Szürte nyelvjárásáról, a dialektológiai vizsgálatok múltjáról, az északkeleti peremvidék kutatóinak életútjáról.” (9).

Az írások végén olvasható gazdag szakirodalmi jegyzék a még részletesebb tájékozódást segíti, a kötet végén pedig a tanulmányok első megjelenésének adatai tekinthetők meg. Mivel a szerző megjelenésük ideje szerint szerkesztette köteté munkáit, jelen ismertetésben is ezt a rendet követjük.

A kötet első tanulmánya (Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Visken) a 2006-os 14. Élőnyelvi Konferencián elhangzott előadás írott változata. Eből kiderül, hogy a felső-Tisza-vidéki egykori koronaváros lakosságának nyelvhasználatában, bár a kiegyenlítődés egyre erőteljesebb, még felfedezhető a felekezetek közötti különbség. A vizsgált jelenségek alapján a viski református lakosság mezőségi gyökerei egyértelműek. A következő tanulmányban (A viski reformátusok mezőségi gyökereiről) ennek pontosítására törekszik a szerző saját gyűjtései, a Romániai magyar nyelvjárások atlasza, illetve a hozzá kapcsolódó elemzések segítségével. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a vizsgált közösség elődei a 15. század során a Nagy- és Kis-Szamos torkolatától délkeletre eső területről vándoroltak el, bár ennek az okai egyelőre nem tisztázottak.

A *Técső* helynév eredetéről című munkában a szintén koronaváros vitatott néveredetéről értekezik Tóth Péter. Összefoglalva a korábbi munkák következtéseit, kiegészítve újabb információkkal, kizárja a német eredetet, s Bélay Vilmoshoz és Kiss Lajoshoz hasonlóan magyar személynévből származtatja a település nevét. Ez a névadási mód a 13. században a környező települések esetében is gyakori volt.

A következő írás Csűry Bálint beregi és ugocsai gyűjtéseinek állít emléket (Csűry Bálint nyelvjárásgyűjtésének korai szakaszáról). A jeles dialektológus az addig még feltáratlan területeket vizsgálta, a jelenségek elterjedtségét térképlapon ábrázolva szemléltette. Hiteles, alapos elemzései alapul szolgálnak egy-egy nyelvjárás változásának tanulmányozásához.

A tudománytörténeti munkák sorát a Hangzórövidülések és -nyúlások az aknaszlatinai nyelvjárásban című tanulmány szakítja meg. Megtudhatjuk, hogy a vizsgált jelenség leginkább a szórványhelyzetben, idegen nyelvi környezetben lévő településeket jellemzi. Aknaszlatinán mindegyik korosztály beszédében megfigyelhető, visszaszorulásának nincs jele. „E jelenség elterjedtségéről talán nem túlzás azt állítani, hogy a magyar nyelvterület peremrészein lévő szórványok nyelvjárásában helyenként a magánhangzóknak a magyar nyelvre jellemző rövid-hosszú korrelációja bomlóban van, vagy már meg sincs” (31).

A következő három írás kárpátaljai kutatók munkásságát mutatja be, a jelentősebb történelmi, politikai változások által befolyásolt életrajzi adatokat és a jellemzett szerzők tudománytörténeti jelentőségét taglalva. Mokány Sándor és

Mokányiné Nagy Katalin a máramarosszigeti magyar és ukrán nyelvjárások szó-készletét tanulmányozták, etimológiai vizsgálataik során ezek eredményeit is jól hasznosították. Gazdag hagyatékuk gondozása az utókorra vár. A viski származású Fodó Sándor a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv jövevényszavait kutatva amellet, hogy aktív szerepet vállalt a kárpátaljai magyarság érdekeinek védelmében is. A 19. század végén született Törös Béla A beregszászi nyelvjárás című monográfiája hiánypótló a korszak dialektológiai vizsgálatai között, de Tóth Péter kutatásai alapján a személyiségét is megismerhetjük.

A beregrákosi, nagydobronyi és kajdanói nyelvjárás gyökereiről címmel a három nyelvjárásziget palócos jellegéről értekezik a szerző. Számba veszi azokat az eredményeket, melyek a nyelvtudományban ezzel kapcsolatban születtek, illetve személyes (a 2013–2016 között elvégzett) gyűjtései alapján ismerteti hangtani, alaktani és településtörténeti észrevételeit.

A szombathelyi magyar nyelvészeti tanszék nyelvjárastani gyűjtőútjai során a szerzőnek lehetősége adódott arra, hogy a burgenlandi Felsőpulya és Középpulya nyelvjárását is elemezze. A tanulmányban (A felsőpulyai és középpulyai nyelvjárás rövid ismertetése) a hangtani és alaktani jellemzőkön kívül tájszavak jegyzékét is közli Tóth Péter, illetve a nyelvváltozat változásairól is értekezik.

Az őrvidéki kitekintés után ismét egy szülőföldet érintő tanulmány következik a kötetben: szülőfaluja nyelvjárásának, anyanyelvjárásának a rövid jellemzését olvashatjuk ebben. A jól ismert adatközlőktől több, mint 9 órányi szövegfelvételt gyűjtött. Részletesen ismerteti a szürtei nyelvjárás hangtani, alaktani, lexikai, mondattani jellemzőit. Külön figyelmet szán a szólások, csúfolók bemutatására is, az utolsó részben pedig az adatközlők saját nyelvhasználatukról való vélekedéséről is olvashatunk.

Az ortológus és a neológus. Beregszászi Nagy Pál és Kazinczy Ferenc című tanulmányával a szerző Vörös Ferencet köszöntötte a tiszteletére kiadott gyűjteményben. Az írás részletesen bemutatja a 19. század két jeles személyisége közötti nézetbeli különbséget, részleteket közölve levelezésükből. Tóth Péter a vita okát abban látja, hogy Beregszászi grammatikusként, etimológusként tekintett a neologizmusokra, Kazinczy viszont szépíróként.

A következő írás a Csűry-tanítvány, D. Bartha Katalin munkásságát tárja az olvasó elé, aki a jeles dialektológus hatására végzett rendszeres szlavóniai kutatásokat.

Ezt követi a Szólások, kitérő feleletek és falucsúfolók kárpátaljai nyelvjárás-gyűjtéseimből című rövid gyűjtemény, mely a szerző gyűjtőútjain feljegyzett frazeológiai egységeket jelentésük szerint csoportosítva tartalmazza.

A következő írással kezdődik azoknak a széleskörű áttekintést adó, hosszú időszakot felölelő tudománytörténeti tanulmányoknak a sora, melyekben Tóth

Péter a legnagyobb alapossággal tárja az olvasók elé a magyar nyelvjáráskutatás történetének kezdeti szakaszát, különös tekintettel a kárpátaljai dialektológiai vizsgálatok részletes számbavételére.

Az első írás a 18. század végi, 19. század eleji nyelvjáráskutatások alakulását, körülményeit foglalja össze. A továbbiak pedig olyan kárpátaljai nyelvészeti vizsgálatokat mutatnak be, melyek a helyi nyelvjárásokhoz dialektológiai, szociolingvisztikai, kontaktusnyelvészeti, nyelvi tervezési vagy akár nyelvtörténeti, néprajzi szempontból kapcsolódnak. A tanulmányok alapján az olvasó teljes képet kaphat azokról a törekvésekről, tudományos eredményekről, melyek a kisebbségi magyar közösség esetében akár ennek a megmaradásához is hozzájárulhatnak. Hiszen — ahogyan a szerző meg is fogalmazza a Gondolatok a kárpátaljai magyar nyelvjáráskutatás eredményeiről és időszzerű feladatairól című tanulmányban — a tájszólásokról számos tévhit él a közösségekben, ezért „Fontos, hogy a dialektológia önálló tantárgyként legyen jelen a felsőoktatásban, szakképzett nyelvjáráskutató oktassa, akinek az oktatási és szervezési teendők mellett jut elég ideje nagyobb távlatú gyűjtések, kutatások elvégzésére is. E feltételek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a leendő tanárok alapos dialektológiai ismeretekkel kezdhesék el pályájukat, s a nyelvészeti tanszékeken rendszeres nyelvjáráskutató munka folyhasson.” (144).

Az ismertetett kötet szerzőjétől a fenti idézet nem csak hangzatosan megfogalmazott gondolatokat jelent. Ezen elvek szerint oktat, gyűjt, elemez, s kutatja elődei munkásságát rendíthetetlen elszántsággal, elhivatottsággal. A gyűjtemény tanulmányait olvasva alapos nyelvjárástani vizsgálatokba nyerhetünk bepillantást, melyek személyes hangvétele, a gyűjtőutakra, az adatközlőkkel való tartalmas beszélgetésekre való utalások ösztönzően hatnak az élő nyelvhasználat iránt érdeklődő szakemberekre, és pozitív attitűdöt sugároznak a kevésbé magas presztízsű helyi nyelvváltozatokkal kapcsolatban minden olvasó felé.

DUDICS LAKATOS KATALIN

ORCID: 0000-0003-1354-4421

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
dudics.katalin@kmf.org.ua

BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET

ORCID: 0000-0001-8395-5475

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
bárány.erzsébet@kmf.org.ua